

Н. Л. Кусик

*к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

С. В. Багдіян

*ст. викладач кафедри обліку і оподаткування Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова*

АНАЛІЗ СПОЖИВАЧІВ ПОСЛУГ НА РИНКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ СЕГМЕНТАЦІЇ

Основними джерелами накопичення елементів людського капіталу в сучасній інституціональній економіці є, в загальному вигляді, освіта, наука, охорона здоров'я, культура, мистецтво, інформаційне обслуговування. З однієї сторони, не викликає сумніву необхідність відшкодування витрат на надання тих благ, які у вигляді послуг надаються цими сферами, та акумулюються як людський капітал. Такі послуги являються персоніфікованими, тобто в них зацікавлені конкретні особи, тому їх надання має бути економічно ефективним. З іншої сторони, ці послуги – це суспільні блага, в яких зацікавлені та якими користуються всі члени суспільства. Суспільні та приватні блага, що надаються цими сферами, взаємопов'язані – вони разом накопичуються у вигляді людського капіталу. А людський капітал –

він завжди персоніфікований. Отже, надання послуг цими сферами має бути соціально справедливим. По суті, ці дві сторони є взаємообумовленими та стосуються однієї і тієї ж проблеми – проблеми відшкодування витрат на послуги освіти, науки, охорони здоров'я, культури, мистецтва. Останнім часом, в Україні «грань» між економічною ефективністю та соціальною справедливістю, на наш погляд, починає окреслюватися найбільш очевидно саме в сфері освіти.

Сьогодні в Україні сфера освіти зазнає суттєвих змін в напрямку все більшої диверсифікації джерел відшкодування витрат, зменшення державної частки в загальному обсязі ресурсів. Послуги освіти, як послуги соціальні, в більшій частині теоретично надаються безкоштовно. Однак, на практиці, виникає питання можливості дійсного забезпечення справедливих умов для всіх членів суспільства в задоволенні тих чи інших потреб в послугах освіти. Особливо актуальним це питання стає в державному секторі сфери освіти, в тому числі й вищої освіти.

Вітчизняні заклади вищої освіти (ЗВО) формують свої доходи з двох основних джерел: державні ресурси (60-65% від загального бюджету закладу), власні ресурси (35-40%). Власні ресурси ЗВО формуються за рахунок дуже обмеженого виду доходів, які законодавчо дозволені відповідним державним, бюджетним, неприбутковим установам. ЗВО самостійно можуть отримувати дохід в основному по двох позиціях: за надання освітніх послуг (84-85%), за послуги, пов'язані з іншою господарською діяльністю (13- 14%) [1, с. 264- 268]. Ліва частина власних доходів ЗВО – це плата за освітні послуги від юридичних та фізичних осіб, тому цінова політика на ринку вищої освіти має передбачати розрахунок величини споживання цих послуг.

Вартість навчання в ЗВО пов'язана як із ціновими детермінантами (собівартість надання послуги), так й з неціновими детермінантами (престижність ЗВО, спеціальності). Крім того, на вартість навчання впливають купівельна спроможність споживачів та рівень їх запитів (вимог). При цьому, залежно від купівельної спроможнос-

ті споживачів, будуть розрізнятися і їх вимоги до якості освітньої послуги.

Основна частка ринку вищої освіти України – це державні (бюджетні) неприбуткові освітні установи. Спробуємо сегментувати цей ринок по купівельній спроможності споживачів освітніх послуг. Основна проблема полягає у виборі найбільш адекватного критерію, за яким треба проводити сегментацію. Це є принципово важливим, тому що відповідно до виділених сегментів, надалі повинні аналізуватися обслуговуючі їх освітні установи та якість наданих ними послуг. До можливих критеріїв можна віднести: прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату, середню заробітну плату. Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» встановлено розміри основних мінімальних соціальних стандартів (табл. 1).

Таблиця 1

Прожитковий мінімум у 2018 р. із розрахунку на місяць

Соціальні та демографічні групи населення	Розмір прожиткового мінімуму, грн.		
	01.01 - 30.06	01.07 - 01.11	01.12 - 31.12
Діти у віці до 6 років	1492	1559	1626
Діти у віці від 6 до 18 років	1860	1944	2027
Працевдатні особи	1762	1841	1921
Особи, що втратили працевдатність	1373	1435	1497
Загальний показник	1700	1777	1853

Джерело: [2]

Також Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» встановлено розмір мінімальної заробітної плати (табл. 2).

За даними Державної служби статистики України, середня заробітна плата в Україні наприкінці I кварталу 2018 р. складала 8382 грн. (табл. 3).

Таблиця 2

Мінімальна заробітна плата в Україні з 2015 по 2018 рр.

Період	Мінімальна заробітна плата, грн.			
	Місячна		Погодинна	
	грн.	+ / -	грн.	+ / -
з 01.01.2015	1218	-	7,29	-
з 01.01.2016	1378	160	8,29	1,0
з 01.01.2017	3200	1822	19,34	11,05
з 01.01.2018	3723	523	22,41	3,07

Джерело: [2]

Таблиця 3

Середня місячна заробітна плата по Україні за 2015-2018 роки

Період	Середня заробітна плата, грн.	Зміна щодо попереднього місяця	
		+ / -	%
грудень 2015	5230	732	16,3%
січень 2016	4362	-868	-16,6%
грудень 2016	6475	1069	19,8%
січень 2017	6008	-467	-7,2%
грудень 2017	8777	1298	17,4%
січень 2018	7711	-1066	-12,1%
лютий 2018	7051	-177	-2,5%
березень 2018	8382	554	7,1%

Джерело: [3]

Але, якщо розглядати динаміку зміни середньої заробітної плати по областях України, то в регіональному розрізі спостерігається достатньо відчутний розрив між деякими регіонами (табл. 4). Тому виникає ще одна проблема у виборі найбільш адекватного критерію, за яким проводити сегментацію ринку вищої освіти: чи враховувати регіональні особливості?

Таблиця 4

Середня місячна зарплата по регіонах України за I квартал 2018 р., грн. (фрагмент за мінімумом та максимумом значень)

Регіон	Січень - 2018	Лютий - 2018	Березень – 2018
Україна	7711	7828	8382
м. Київ	11668	12124	13388
Донецька область	8389	8402	8927
Київська область	8145	8073	8399
Дніпропетровська область	7839	7761	8387
Запорізька область	7479	7599	8336
Одеська область	7228	7051	7449
Херсонська область	6063	6285	6518
Чернігівська область	6098	6149	6448
Чернівецька область	5914	6120	6424
Тернопільська область	5865	6040	6394

Джерело: [3]

Аналізуючи існуючу статистичну базу, можна знайти інформацію від Державної служби статистики України, яка щоквартально надає інформацію про розподіл працівників за розмірами зарплати (починаючи із мінімальної зарплати) на підставі даних державного статистичного спостереження «Обстеження підприємств із питань статистики праці» (табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл кількості штатних працівників за розмірами заробітної плати на кінець I кварталу 2018 р.

Розмір заробітної плати, грн.	До 3723	Від 3723 до 4000	Від 4000 до 5000	Від 5000 до 6000	Від 6000 до 7000	Від 7000 до 8000	Від 8000 до 10000	Від 10000 до 15000	Понад 15000
Питома вага працівників, %	7,9	17,7	14,5	11,9	8,4	7,5	10,8	12,5	8,8

Джерело: [3]

Головні управління статистики в областях України також щоквартально надають інформацію про розподіл працівників області за розмірами заробітної плати (табл. 6).

Таблиця 6

Розподіл кількості штатних працівників Одеської області за розмірами заробітної плати на кінець I кварталу 2018 р.

Розмір заробітної плати, грн.	До 3723	Від 3723 до 4000	Від 4000 до 5000	Від 5000 до 6000	Від 6000 до 7000	Від 7000 до 8000	Від 8000 до 10000	Від 10000 до 15000	Понад 15000
Питома вага працівників, %	6,0	23,2	15,2	12,6	8,2	7,0	9,6	11,0	7,2

Джерело: [4]

На наш погляд, використання такого критерію, як прожитковий мінімум, для сегментації ринку вищої освіти не є доцільним, тому що оплата таких освітніх послуг розглядається людьми як «вкладення в майбутнє» та, навіть в складних фінансових умовах, споживачі готові їх оплачувати. Тому, маємо використовувати такий критерій, як заробітна плата. Застосування критерію – середня заробітна плата, викликає деякі сумніви, тому що однозначно вимагає врахування регіональних особливостей соціально-економічного розвитку областей. А з поширенням тенденцій щодо академічної мобільності в сфері вищої освіти та прагнення до створення єдиного освітнього простору, цей критерій не є дуже вдалим. Тому, залишається обрати за найбільш адекватний критерій сегментації ринку вищої освіти – мінімальну заробітну плату.

При наявній вітчизняній статистичній базі, можна спробувати сегментувати ринок вищої освіти таким чином, як представлено в табл. 7. При цьому, можна використовувати різні часові інтервали (квартал, рік, період) та, за необхідністю, є можливість співставлення даних та порівняння регіональних ринків вищої освіти із загальнонаціональним, як представлено в табл. 7 на прикладі Одеської області.

Споживачі освітніх послуг на ринку вищої освіти, які належать до різних соціальних верств, обирають ті заклади, які в змозі опла-

Групування споживачів послуг закладів вищої освіти в залежності від рівня місячної зарплати на кінець I кварталу 2018 р.

Групи споживачів послуг ЗВО	Рівень місячної заробітної плати, грн.	Питома вага від загальної кількості споживачів, %		Категорія закладу вищої освіти
		Україна	Одеська область	
<i>Дуже високий рівень доходу (багаті):</i> понад 4,0 мінімальних зарплат	понад 15000 грн.	8,8	7,2	Категорія «А» Максимум якості освітніх послуг при максимальній ціні (елітні приватні заклади, престижні вузи, спеціальності)
<i>Високий рівень доходу:</i> 2,7 – 4,0 мінімальних зарплат	10000 - 15000 грн.	12,5	11,0	Категорія «Б» Якість і вартість освітніх послуг залежать від соціально-економічного стану регіону, від сили ринкової конкуренції, а також від адміністративних механізмів (основна маса ЗВО)
<i>Середній рівень доходу:</i> 1,89 – 2,69 мінімальних зарплат	7000 - 8000 грн. 8000 - 10000 грн.	7,5 10,8 18,3	7,0 9,6 16,6	Категорія «В» Мінімальна ціна освітніх послуг, немає завдання конкурентоспроможності, якість відповідає мінімальним вимогам (сектор безкоштовної освіти, філії та представництва ЗВО у віддалених регіонах)
<i>Низький рівень доходу:</i> від 1,0 до 1,88 мінімальних зарплат	3723 - 4000 грн. 4000 - 5000 грн. 5000 - 6000 грн. 6000 - 7000 грн.	17,7 14,5 11,9 8,4 52,5	23,2 15,2 12,6 8,2 59,2	Не має категорії Споживачі не мають можливості споживати послуги закладів вищої освіти
<i>Дуже низький рівень доходу (бідні):</i> до 1,0 мінімальної зарплати	до 3723 грн.	7,9	6,0	

Джерело: складено авторами

чувати. Середні соціальні верстви населення становлять більшість студентів вітчизняних ЗВО. Потенційно, це групи споживачів із високим та середнім рівнем доходу, питома вага яких в загальній кількості в Україні – 30,8% (в Одеській області – 27,6%).

Група споживачів із низьким рівнем доходу, питома вага яких в загальній кількості в Україні – 52,5% (в Одеській області – 59,2%), в умовах економічної кризи і падіння платоспроможності стає непередбачуваною за обсягами і не може активно впливати на формування попиту на послуги вищої освіти. При цьому, ці споживачі можуть оплачувати освітні послуги тільки недорогих ЗВО. Багаті соціальні верстви населення не є великими за розмірами, їх питома вага в Україні – 8,8% (в Одеській області – 7,2%). При цьому, громадяни з дуже низьким рівнем доходу, питома вага яких в Україні – 7,9% (в Одеській області – 6,0%), не можуть оплачувати освітні послуги навіть недорогих ЗВО.

Число ЗВО категорії «А» може збільшуватися дуже незначно, так як їх ринок обмежений, а питома вага споживачів дуже незначна. Останнім часом, платоспроможний попит населення, що належить до середніх соціальних верств, поступово знижується, не зважаючи на невеликий приріст середньої зарплати, якій нівелюється ростом споживчих цін на товари і послуги. При низькій купівельній спроможності населення все більше ЗВО, які відносяться до категорії «Б», стикаються із проблемою відшкодування витрат за надання своїх освітніх послуг.

З одного боку, підвищення вартості навчання (перехід до ЗВО категорії «А») обмежене розмірами ринку та незначною кількістю споживачів. З іншого боку, зниження вартості навчання (перехід до ЗВО категорії «В») ставить під загрозу підтримання якості освітньої послуги (при цьому, мови й не має про її підвищення) та, взагалі, економічну ефективність функціонування закладу (при цьому, мови й не має про його економічну автономність). Хоча, майже 60% споживачів спроможні та готові заплатити саме за такі освітні послуги. Отже, повертаємося до питання соціальної справедливості надання послуг вищої освіти та проблеми формування людського капіталу суспільства.

Взагалі, в умовах ринку вищої освіти, диференційованого за купівельною спроможністю населення, потрібно говорити про цінову політику, яка має передбачати розрахунок величини вартості освітніх послуг щодо різних соціальних груп. Це може бути одним із способів знівелювати «грань» між економічною ефективністю та соціальною справедливістю в сфері вищої освіти.

Література:

1. Кусик Н. Л. Экономические аспекты автономного функционирования ОНУ им. И. И. Мечникова как высшего учебного заведения / Н. Л. Кусик // Матеріали 70-ої наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова (25-27 листопада 2015 р., м. Одеса) / МОН України; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова; екон.-прав. ф-т; відп. ред.: І. С. Канзафарова, О. О. Нігреєва; відп. секретар А. Л. Святошнюк. – Одеса: Астропринт, 2015. – С. 264-268.
2. Про Державний бюджет України на 2018 рік [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>. – Назва з екрана.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. Оплата праці та соціально-трудова відносина. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
4. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]: Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. Оплата праці та соціально-трудова відносина. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.